

บทสรุปผู้บริหาร

การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน ครอบครัว ชุมชน และครอบครัวไปถึงผลกระทบด้านเศรษฐกิจและความยั่งยืนของประเทศต่างๆ ทั่วโลก แม้ว่าประชากรในทุกกลุ่มอายุต่างมีความเสี่ยงต่อการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 แต่จากหลักฐานเชิงประจักษ์ชี้ให้เห็นว่าความเสี่ยงต่ออาการที่รุนแรงและการเสียชีวิตนั้นเพิ่มขึ้นตามอายุที่มากขึ้นด้วย ดังนั้นประเทศที่มีโครงสร้างประชากรสูงวัยจึงมีโอกาสมากขึ้นที่จะมีจำนวนผู้ติดเชื้อและเสียชีวิตมากยิ่งขึ้น

ประเทศไทยจัดเป็นประเทศที่มีสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุสูงที่สุดประเทศหนึ่งในกลุ่มประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยในปี พ.ศ. 2563 ประเทศไทยมีสัดส่วนประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากถึงร้อยละ 19.2 รัฐบาลไทยได้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งในการควบคุมการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 โดยในวันที่ 26 มีนาคม 2563 ได้มีการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินเพื่อควบคุมการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หลังจากที่พบผู้ติดเชื้อรายใหม่จำนวน 111 คนภายใน 1 วัน ซึ่งตามมาด้วยการประกาศห้ามประชาชนออกนอกเคหสถานในเวลาที่กำหนด รวมทั้งการบังคับใช้มาตรการด้านสาธารณสุขต่างๆ เพื่อควบคุมการระบาดของโรคอีกด้วย ซึ่งมาตรการดังกล่าวประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ดังเห็นได้จากข้อมูลจำนวนผู้เสียชีวิตรวม ณ วันที่ 23 เมษายน 2563 เพียง 50 ราย ในขณะที่มีผู้ติดเชื้อสะสมชาวไทยจำนวน 2,521 ราย ซึ่งในจำนวนดังกล่าวเป็นผู้สูงอายุร้อยละ 10.1

ความสำเร็จดังกล่าวมาพร้อมกับผลกระทบด้านอื่นๆ ที่รุนแรง โดยที่วิกฤติเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศซึ่งอยู่ในภาวะเปราะบาง จากมาตรการปิดพื้นที่อย่างเข้มงวดส่งผลให้การประกอบกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจต่างๆ ลดลง ซึ่งส่งผลกระทบต่อการสูญเสียอาชีพและรายได้ของประชาชน และส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ในครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชากรที่เปราะบางและขาดความมั่นคงทางรายได้ โดยที่ผู้สูงอายุจัดเป็นประชากรกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 มากที่สุด

ในช่วงก่อนการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุไทยมีแนวโน้มดีขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการดำเนินนโยบายและมาตรการสนับสนุนจากภาครัฐ มีผู้สูงอายุจำนวนมากยังคงทำงานหารายได้หลังเกษียณ และมีผู้สูงอายุจำนวนมากไม่น้อยที่ดำรงชีวิตโดยอิสระโดยอยู่อาศัยตามลำพังหรืออยู่อาศัยกับคู่สมรส อย่างไรก็ตาม ยังคงมีผู้สูงอายุอีกจำนวนหนึ่งซึ่งจัดว่าอยู่ในภาวะเปราะบางและยังต้องพึ่งพิงรายได้หลักจากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ส่งผลกระทบต่อทั้งกลุ่มผู้สูงอายุที่มีอาชีพและมีรายได้จากการทำงานจากการสูญเสียอาชีพของตนเอง และกลุ่มผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะเปราะบางให้เกิดความยากลำบากในการดำรงชีวิตมากยิ่งขึ้น สถานการณ์ดังกล่าวตอกย้ำประเด็นท้าทาย และความจำเป็นต่างๆ ของผู้สูงอายุ รวมทั้งความสำคัญของแผนงานและมาตรการที่สามารถตอบสนองกลุ่มผู้สูงอายุได้อย่างเฉพาะเจาะจง ด้วยเหตุนี้ หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนจึงจำเป็นต้องอาศัยการประเมินสถานการณ์ของผู้สูงอายุจากหลักฐานเชิงประจักษ์ ในช่วงระหว่างการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 รวมถึงผลกระทบจากมาตรการปิดพื้นที่

การสำรวจ ผลกระทบของการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ต่อประชากรสูงอายุในประเทศไทย ซึ่งดำเนินการในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2563 นับว่าเป็นการสำรวจครั้งแรกที่มุ่งเน้นผลกระทบในกลุ่มประชากรสูงอายุ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลอ้างอิงจากหลักฐานเชิงประจักษ์ที่มีการเก็บรวบรวมอย่างเป็นระบบ ประชากรกลุ่มเป้าหมายของการสำรวจครั้งนี้ได้แก่ประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป โดยเก็บรวบรวมข้อมูลสถานภาพทางเศรษฐกิจ รูปแบบการอยู่อาศัย สุขภาพกาย และสุขภาพจิต ทั้งในช่วงก่อนและระหว่างการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

รวมทั้งประเมินความรู้ความเข้าใจ การปฏิบัติตน และแหล่งข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 อีกด้วย ถึงแม้ว่ามาตรการปิดพื้นที่จะเริ่มผ่อนคลายในช่วงเริ่มต้นเก็บข้อมูล แต่ด้วยข้อแนะนำให้หลีกเลี่ยงการปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้า ประกอบกับการประเมินข้อดีและข้อเสียของวิธีการเก็บข้อมูลในรูปแบบต่างๆ ผู้วิจัยจึงได้ตัดสินใจเลือกใช้การสร้างแบบสำรวจออนไลน์โดยใช้กูเกิลฟอร์ม การสุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มเลือกตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน โดยได้ทำการส่งแบบสอบถามไปยังผู้สูงอายุในเขตพื้นที่ตัวอย่างผ่านโปรแกรมส่งข้อความไลน์ ทั้งนี้ ในกรณีที่สูงอายุอยู่อาศัยเพียงลำพัง อยู่ในภาวะเปราะบาง อยู่ในภาวะพึ่งพิง อ่านไม่ออกหรือเขียนไม่ได้ ไม่มีโทรศัพท์แบบสมาร์ตโฟน หรือไม่มีอินเทอร์เน็ต ภาคีเครือข่ายในพื้นที่จะทำหน้าที่เป็นผู้สัมภาษณ์ผู้สูงอายุ โดยมีแบบสอบถามทั้งหมดที่สามารถจัดเก็บข้อมูลได้ครบถ้วนเป็นจำนวนทั้งสิ้น 1,230 ราย ครอบคลุมพื้นที่ทั้งในเขตเมืองและเขตชนบทภายใน 9 จังหวัด และ 5 ภูมิภาคของประเทศไทย

ในภาพรวม ประชากรสูงอายุที่ตอบแบบสอบถามมีอายุเฉลี่ย 69.7 ปี คิดสัดส่วนเป็นผู้หญิงร้อยละ 55.4 กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 68.7 สำเร็จการศึกษาภาคบังคับ (ป.4-6) ร้อยละ 63.7 มีสถานภาพสมรส และมีจำนวนบุตรที่ยังมีชีวิตเฉลี่ย 2.8 คน ในด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 47.2 ทำงานในช่วง 12 เดือนที่ผ่านมา ร้อยละ 94 ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ร้อยละ 45 มีรายได้ต่อปีน้อยกว่า 20,000 บาท และร้อยละ 46.6 รายงานว่ามีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพในช่วงก่อนการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 สำหรับลักษณะการอยู่อาศัย กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 67 อาศัยอยู่กับบุตรอย่างน้อย 1 คน ในขณะที่ร้อยละ 5.5 อาศัยอยู่ตามลำพัง และร้อยละ 12 อาศัยอยู่กับคู่สมรสเท่านั้น

ผลการศึกษาที่สำคัญ

- ในช่วงการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 และภายใต้มาตรการปิดพื้นที่ ผู้สูงอายุเกือบทั้งหมดที่ตอบแบบสอบถามยังคงอาศัยอยู่ที่เดิมที่อยู่เป็นประจำ มีสัดส่วนของผู้สูงอายุน้อยกว่าร้อยละ 2 ที่รายงานว่ามีการย้ายมาอาศัยในบ้านของตน และร้อยละ 1 เท่านั้นที่รายงานว่ามีการย้ายที่อยู่อาศัย
- ร้อยละ 81 ของผู้สูงอายุที่ทำงานในช่วง 12 เดือนที่ผ่านมาประสบปัญหาอุปสรรคในการทำงาน อันเนื่องมาจากการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 โดยในสัดส่วนดังกล่าว ร้อยละ 36 สูญเสียอาชีพ พื้นที่ค้าขาย หรือถูกปรับลดเงินเดือน ทั้งนี้ ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองประสบปัญหาเกี่ยวกับการทำงานมากกว่าผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท
- ผู้สูงอายุที่มีรายได้จากการทำงาน บุตร และดอกเบี้ยเงินออม มีสัดส่วนลดลงในช่วงการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่รายงานว่าเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเป็นแหล่งรายได้หลักมีสัดส่วนเพิ่มสูงขึ้นจากร้อยละ 40 เป็นร้อยละ 56 ในช่วงของการระบาด ในขณะที่เดียวกัน ผู้สูงอายุที่รายงานว่ามีการรายได้หลักจากการทำงานมีสัดส่วนลดลงจากร้อยละ 40 เหลือเพียงร้อยละ 22 เท่านั้น
- ร้อยละ 58 ของผู้สูงอายुरายงานว่าการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ส่งผลกระทบต่อรายได้ โดยร้อยละ 60 ของผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีแหล่งรายได้หลักจากการทำงาน ทั้งนี้ ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองมีแนวโน้มที่จะมีรายได้ลดลงมากกว่าผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท
- ผู้สูงอายุที่รายงานว่ามีการรายได้เพียงพอหรือมากกว่าเพียงพอมีสัดส่วนลดลงจากร้อยละ 54 เหลือร้อยละ 37 ประมาณหนึ่งในสามของผู้สูงอายุที่รายงานว่ามีการรายได้เพียงพอรายงานว่ารายได้ของตนเองไม่เพียงพอในช่วงระหว่างการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในขณะที่ ร้อยละ 25 ของผู้สูงอายุที่รายงานว่าไม่เพียงพอเป็นบางครั้ง รายงานสถานภาพทางการเงินของตนว่าแย่ลงกว่าเดิมในช่วงระหว่างการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019
- ร้อยละ 80 รายงานว่าสุขภาพของตนไม่แตกต่างกับช่วงก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ผู้สูงอายุประมาณหนึ่งในห้า รายงานว่าตนเองมีสุขภาพแย่ลงกว่าช่วงก่อนการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

2019 ซึ่งสัดส่วนดังกล่าวมีค่าสูงกว่าสำหรับผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองเมื่อเปรียบเทียบกับผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท มีผู้สูงอายุเพียงร้อยละ 4-8 เท่านั้นที่รายงานว่ามีปัญหาสุขภาพที่มีอยู่แย่งในระหว่างการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

- ร้อยละ 25 ของผู้สูงอายุรายงานว่าตนเองมีอาการทางสุขภาพจิตอย่างน้อยหนึ่งอาการ เป็นบางครั้งหรือตลอดเวลาในช่วงระหว่างการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 อาการที่รายงานมากที่สุดคือ วิตกกังวล (ร้อยละ 57.2) รองลงมาคือ ไม่อยากอาหาร (ร้อยละ 47.3) เหงา (ร้อยละ 25) และไม่มีความสุข (ร้อยละ 23.3) สัดส่วนดังกล่าวทั้งหมดแตกต่างกันเล็กน้อยระหว่างผู้สูงอายุชายและหญิง แต่มีค่าสูงกว่าสำหรับผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองเมื่อเปรียบเทียบกับเขตชนบท นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพังมีแนวโน้มที่จะมีอาการเหงามากกว่าผู้สูงอายุที่มีลักษณะการอยู่อาศัยในรูปแบบอื่น ๆ
- ประเด็นที่ผู้สูงอายุมีความวิตกกังวลมากที่สุด ได้แก่ ผลกระทบทางการเงินทั้งของตนเองและครอบครัว สุขภาพที่แย่งเนื่องจากผิวดันดหมายกับแพทย์ และความกลัวว่าตนเองหรือสมาชิกในครอบครัวอาจจะติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019
- ประมาณครึ่งหนึ่งของผู้สูงอายุประสบปัญหาในการประกอบกิจกรรมที่ทำเป็นประจำ สัดส่วนดังกล่าวมีความแตกต่างกันระหว่างผู้สูงอายุชายและหญิง และเขตที่อาศัยที่ต่างกัน ผู้สูงอายุชายและผู้สูงอายุที่อาศัยในชนบทมีแนวโน้มที่จะประสบปัญหาในการประกอบกิจกรรมที่ทำเป็นประจำมากกว่าผู้สูงอายุหญิงและผู้สูงอายุที่อาศัยในเมือง
- หนึ่งในสี่ของผู้สูงอายุมีความพึงพอใจในชีวิตลดลงในช่วงการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ผู้สูงอายุในเมืองที่มีความพึงพอใจในชีวิตลดลงคิดเป็นสัดส่วนมากกว่าผู้สูงอายุในชนบทถึงสองเท่า
- ผู้สูงอายุเกือบทั้งหมดรายงานว่าได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 จากแหล่งข้อมูลอย่างน้อยหนึ่งแหล่ง โดยแหล่งข้อมูลหลักคือ โทรทัศน์/วิทยุ และสมาชิกในครอบครัว
- ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ทราบว่าตนเองมีความเสี่ยงต่ออาการที่รุนแรงหากติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 และมีความรู้เรื่องการแพร่เชื้อและการป้องกันตนเองจากการติดเชื้อ อย่างไรก็ตาม พบว่ามีผู้สูงอายุน้อยกว่าครึ่งหนึ่งที่ทราบถึงช่วงระยะเวลาฟักตัวของเชื้อและระยะเวลาในการกักตัวที่เหมาะสม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ปฏิบัติตามคำแนะนำด้านสุขภาพ เช่น สวมใส่หน้ากากอนามัย หลีกเลี่ยงการออกจากบ้าน และการเว้นระยะห่างทางสังคมจากผู้อื่น
- ร้อยละ 75 ของผู้สูงอายุได้รับเงินช่วยเหลือจำนวน 5,000 บาทเป็นเวลา 3 เดือนจากภาครัฐผ่านโครงการเยียวยา 3 โครงการสำหรับกลุ่มผู้มีรายได้น้อย กลุ่มเกษตรกร และกลุ่มผู้เปราะบาง (รวมผู้สูงอายุ)

ในขณะที่อาจจะเร็วเกินไปที่จะสรุปผลกระทบจากวิกฤติเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่เกิดขึ้นต่อผู้สูงอายุ เนื่องจากอาจต้องใช้เวลาพอสมควรกว่าจะเห็นผลกระทบบางอย่างชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะผลกระทบทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาในรายงานฉบับนี้ชี้ให้เห็นว่าผู้สูงอายุไทยจำนวนหนึ่งกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นในช่วงบั้นปลายชีวิตที่เหลืออยู่ นอกจากนี้ ยังเห็นได้ว่าผู้สูงอายุประมาณหนึ่งในสี่มีอาการทางสุขภาพจิตอย่างน้อยหนึ่งอาการในระหว่างการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลกระทบของมาตรการปิดพื้นที่ต่อความเสี่ยงของปัญหาด้านสุขภาพจิตของผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้น ผลการศึกษาที่น่าสนใจอีกประการคือ ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเมืองได้รับผลกระทบจากจากวิกฤติเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 มากกว่าผู้สูงอายุในชนบทเมื่อพิจารณาจากมิติของความอยู่ดีมีสุขในด้านต่างๆ

วิกฤติเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุในฐานะหลักประกันทางเศรษฐกิจ

ให้แก่ผู้สูงอายุ แต่เบี้ยยังชีพที่ผู้สูงอายุได้รับยังคงค่อนข้างน้อยและไม่เพียงพอ ถึงแม้ในช่วงก่อนเกิดวิกฤติเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ก็ตาม ในขณะที่ประเทศไทยยังอยู่ท่ามกลางวิกฤติเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 นั้น การสร้างหลักประกันทางเศรษฐกิจเพื่อคุ้มครองผู้สูงอายุจึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องเชิงนโยบายในหลายระดับ นโยบายและมาตรการที่รัฐนำมาใช้เพื่อช่วยเหลือประชาชนและภาคธุรกิจที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤติเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ควรต้องคำนึงถึงประชากรสูงอายุที่ยังต้องการทำงานและพึ่งพารายได้จากทำงานในการดำรงชีวิตด้วย